

חגי המצפון

הימים הנוראים הם בעצם חגי המצפון, שגרירם של המוסר והאמונה בלבו של האדם, שגריר המייסר אותו ברגשי אשמה וחרטה. המקרא מתאר רגשות וייסורים אלה בביטויים שונים. הנפוץ ביותר הוא כמובן 'מוסר כליות', אלא שבעיני, ביטוי אחר מופלא במיוחד: "וַיִּדָּבֵר יְהוָה אֵלָיו" (שמואל א כד, ה, שמואל ב כד, י). ביטוי זה - 'הכאת הלב' - מעניק משמעות עמוקה למנהגנו להכות 'על חטא'. בפועל זהו אנו יוצרים מעין תמונת ראי. כשאנו מתוודים: אָשְׁמָנוּ... בְּגָדְנוּ... לא אנו מכים את הלב, הלב מכה אותנו, על כל פנים - כך הוא אמור לעשות, ואנו מנסים "לעזור" לו.

המצפון מתוודה: אָשְׁמָנוּ... בְּגָדְנוּ... בימים הנוראים עדים אנו לתופעה מתמיהה. ממזרח וממערב שרים מניינים ווידוי זה בניגונים ערבים "אָשְׁמָנוּ... בְּגָדְנוּ..." או "חָטְאנוּ לְפָנֶיךָ, רַחֵם עָלֵינוּ". האומנם?! כדברי קהלת חייבים אנו לשאול את עצמנו "וּלְשִׁמְחָה, מַה זֶה עֵשָׂה?". ואכן, רוצה אני להצדיק את השמחה. שירה זאת היא תופעה מופלאה המבטאת עובדה פרדוכסלית, אליה חייבים אנו להיות מודעים.

בדורות האחרונים, וודאי מאז ניצ'שה, הסתערו הוגים ופסיכולוגים על האשמה כדי למגר אותה. האומנם צדקו? לדעתי, כן ולא. בעיני, דומה האשמה לרעב. אוכלוסיות שלמות סובלות מקללת הרעב, המפילה חללים רבים מדי. אולם, החברה המערבית נפגעת, לא מרעב אלא מעודף שובע. היא אוכלת לא כדי להישמע לקולו הבריא (על פי רוב) של הרעב, אלא כדי להשביע את העיניים, הריח והטעם, המתפתים בקלות רבה מדי. אבדה תחושת הרעב. אכן, יכול הרעב להיות "פתולוגי", תופעה ההורסת חברות, אך אבדן הרעב מעידה על חברה הסותמת עורקיה, הורסת לבה ופוגעת במוחה, מעודף שובע. כרעב, כאשמה. אמנם כן, קיימת אשמה פתולוגית, הפוגעת באדם, ועל כך עמדה בצדק הפסיכולוגיה. הדוגמה הטרגית ביותר של אשמה פתולוגית, היא תגובתם של ניצולים חפים מפשע, המרגישים אשמה על כך שהם ניצלו, בעוד שאחרים לא. אך, החברה המודרנית איבדה כל כבוד לרגש האשמה, כאילו המצפון לא היה אלא 'דיבוק' או שד בלתי חוקי, שהוברח לפנימיותו של האדם, ועלינו לגרשו. שגריר המוסר שבתוכנו אבד. אין כבר מי שינזוף בנו על מעשינו, על השגגות, הזדונות והפשעים.

כל זה מתרחש בתוך נפשנו, דבר שבצורה מוזרה אולי, מעלה בי את זכר ימי השפעת. במשך ימים איבדתי כמעט כל תשוקה לאוכל, עד שבוקר אחד קמתי רעב. הודיתי להקב"ה על רעב זה, ייצוג ההבראה המתקרבת. כרעב, כאשמה. באים הימים הנוראים, ואני מרגיש אשם, קצת או הרבה. האשמה קשה, אבל לבי שמח. לא לחלוטין טומטם לבי, לא נאטם מוחי, לא כהו רגשותיי. רוצה אני אז לשיר: אָשְׁמָנוּ... בְּגָדְנוּ... חָטְאנוּ לְפָנֶיךָ, רַחֵם עָלֵינוּ!

או אז, נדמה לי שאני שומע את פנייתה המיואשת ביותר של התשובה, הפונה אלי מן המעמקים, אולי מקו ההגנה האחרון שלה. שלום שכנא! היא אומרת לי, ייתכן ולא תוכל לשנות את מעשיך, חובות לא יקוימו, עברות לא ימנעו. אבוי לי, אך אנא, אל תוסיף 'בגדנו' ל'אשמנו', אל תבגוד בי בגידה נוספת, אל תורה לעצמך היתרים. אל תטהר שרצים, אל תהפוך חולשות לאידיאולוגיות. על כל פנים, אנא, בינך לבין עצמך, הצטער על הטהרה שאיבדת ואל תרדים את הביקורת העצמית שאולי עוד שרדה בקרבך. תודה 'אשמנו'! ומכל משמר שמור על אשמה זו ועל ייסורי המצפון. מהם תקבל את שריד השכר שבאמתחתי. אלה הם ייסורים של אהבה שיורו לך את הדרך.

וכאן מוסיפה התשובה לדבר אלי בפנייתה האחרונה: שלום שכנא! קראת את רשימת ה'על חטא'. לאור הביוגרפיה שלך, חייב אתה לפרש את המילים שברשימה. אתה הלוא מודע לעבירות ולשגגות שעשית, ולמחדלים שבצעת. אך אל תשמע לעצתו של השטן המכריז בחוצפתו "הכל או לא כלום!" החטאים שחטאת לא נותנים לך רשות להמשיך ולחטוא חטאים נוספים. מניין לך הזכות ליוהרת העקביות? דווקא אי-העקביות לפעמים היא הברוכה. אי עקביות זאת בנתה את העולם הישראלי, על ידי אותם היהודים אשר הרגישו בתוכם ניצוצות קדושה למרות שלא התאימו להשקפתם הכללית. אי עקביות זאת היא לעתים הבסיס לפעולתו המוסרית של אדם החושב שילית דין ולית דיין, למרות שקרא את ניצ'שה. אי עקביות זאת מתירה גם לך לעשות מצוות אף אם הן שוכנות אתך בתוך טומאתך, וודאי בתוך סתירותיך. תשמור על כל גחלת שאתה מסוגל לשמור.

ועתה, שלום שכנא! הבן את משמעות טקס התשליך בו תשתתף בראש השנה, השלכת העוונות שעשית. מיכה הנביא אמר (ז, יט): "יָשׁוּב יִרְחַמְנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֵינוּ - - וְתִשְׁלֹךְ בְּמַצְלוֹת יָם כָּל חַטָּאתָם". העוונות ייעלמו, לא אם תרכז אותם בביוב של רוע, אלא אם תטהר אותם, תוציא מהם את המארה ואת הממאירות ותדלל אותם בים של מעשים טובים. או אז, ידלל הקב"ה את חטאותיך במצולות הים הטהור של החסד המוחלט, החסד האינסופי אשר לו.